

Φωτιάδης Γεώργιος
Πτυχιούχος Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Φοιτητής ΠΜΣ Ανθρωπογεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ο ρόλος των Βρετανικών Διπλωματικών Αποστολών στην Χωρική Αναδιαμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η μελέτη αναφέρεται στην αναδιαμόρφωση της Μέσης Ανατολής κατά την περίοδο της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το ενδιαφέρον της έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι προσπαθεί να αποσαφηνίσει τη φαινομενικά ασαφή, ως προς την ίδρυση των κρατών, περιοχή της Μέσης Ανατολής καθώς και τον ρόλο των ισχυρών δυνάμεων της εποχής. Τα θεμελιώδη ερωτήματα στα οποία στοχεύει να απαντήσει η έρευνα, αφορούν τον ρόλο της Μέσης Ανατολής στο παγκόσμιο γεωπολιτικό τοπίο και την ταυτότητα των δυνάμεων που εμπλέκονται. Την κυρίαρχη συμμετοχή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας μέσω του έμψυχου δυναμικού (Λόρενς της Αραβίας, Γετρούδη Μπέλ ή και Πατρικ Λι Φέρμορ) των διπλωματικών αποστολών που αναπτύσσει στην περιοχή και τη σημασία των πολιτισμικών εργαλείων μέσω των οποίων επιχειρείται η επιβολή των συμφερόντων της. Στην εξέλιξη της η έρευνα προσπαθεί να ορίσει το γεωπολιτικό πλαίσιο που ευθύνεται για την δημιουργία του σημερινού περιβάλλοντος αστάθειας της περιοχής, ενώ η τελική ανάλυση αναδεικνύει τις αιτίες της περίπλοκης γεωστρατηγικής ταυτότητας που χαρακτηρίζει σήμερα την Μέση Ανατολή.

Λέξεις κλειδιά: Μέση Ανατολή, Βρετανία, Εξωτερική Πολιτική, Λόρενς της Αραβίας, Γετρούδη Μπέλ

Εισαγωγή

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία γνώρισε τη μεγαλύτερη χωρική ακμή της το 1683 κατέχοντας σχεδόν όλες τις παράκτιες περιοχές της Μεσογείου. Διακόσια περίπου χρόνια αργότερα, ο χώρος της εμφανίζεται αισθητά περιορισμένος. Εσωκλείοντας την Τουρκία, την Αραβική Χερσόνησο και το Σουδάν, η Οθωμανική Αυτοκρατορία του 1914 διαθέτει στην κατοχή της μια δυνητικά σημαντική σε παγκόσμιο επίπεδο περιοχή. Εγγύς Ανατολή, όπως αποκαλούσαν οι πρώτοι μοντέρνοι δυτικοί γεωγράφοι, που έτειναν να διαχωρίζουν αυτό που όριζαν ως Ανατολή σε τρεις διευρυμένες περιοχές (editors of Encyclopedia Britannica, 1998), ονομάστηκε η περιοχή κοντά στην Ευρώπη, η οποία εκτείνεται από τη Μεσόγειο Θάλασσα ως τον Περσικό Κόλπο.

Σε μεταγενέστερο χρόνο, ο ηπειρωτικός χώρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που εκτείνεται από το Μαρόκο μέχρι το Ιράν ονομάζεται Μέση Ανατολή. Η εφεύρεση της περιφέρειας της Μέσης Ανατολής αποδίδεται στον Καπετάνιο Άλφρεντ Θάγιερ Μάχαν (Captain Alfred Thayer Mahan), έναν Αμερικάνο αξιωματικό του πολεμικού ναυτικού ο οποίος έχει εντυπώσει στην γεωπολιτική σημασία της θάλασσας (Pinar Bilgin, 2004). Η αλλαγή στη χρήση άρχισε να εξελίσσεται από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τείνει να επιβεβαιωθεί κατά την διάρκεια του Δευτέρου καθώς ο όρος Μέση Ανατολή δόθηκε σε Βρετανική στρατιωτική διοίκηση της Αιγύπτου. Ένας κοινός ορισμός της Μέσης Ανατολής περιλάμβανε τα εδάφη της Τουρκίας, της Κύπρου, της Συρίας, του Λιβάνου, του Ιράν, του Ιράκ, του Ισραήλ, της Παλαιστίνης, της Λωρίδας της Γάζας, της Αιγύπτου, του Σουδάν και των διαφόρων κρατών του Αραβικού Κόσμου. Περιστασιακά, η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται στην περιοχή της Μέσης Ανατολής (John M. Cunningham, 2004) επειδή το ζήτημα της Μέσης Ανατολής έγινε, σε πρώτο βαθμό, εμφανές όταν οι Έλληνες εξεγέρθηκαν για την διεκδίκηση της ανεξαρτησίας τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1821.

Ο ρόλος της Μέσης Ανατολής στη παγκόσμια γεωπολιτική σκακιέρα άρχισε να αναδεικνύεται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και έμελλε να γιγαντωθεί τις επόμενες δεκαετίες. Οι σημαντικοί ενεργειακοί πόροι, που διαθέτει η περιοχή, εκτείνονται στο ευρύ τόξο του Ιράν και Ιράκ, γύρω από τον Περσικό Κόλπο, συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο γνωστό πετρελαϊκό απόθεμα του πλανήτη (περί τα 2/3 των παγκόσμιων αποθεμάτων). Συνειδητοποιώντας την σπουδαία σημασία του πετρελαίου στις σύγχρονες κοινωνίες της Δύσης, όσο και την αξία ισχύος στο παγκόσμιο γεωπολιτικό στερέωμα λόγω της κατοχής του, οι ισχυρές δυνάμεις της εποχής σπεύδουν να διεκδικήσουν μερίδιο πλούτου.

Ωστόσο, η περιοχή διαθέτει πληθώρα επιπλέον χαρακτηριστικών που δικαιολογούν τη σημερινή πρωτοκαθεδρία στα παγκόσμια γεωπολιτικά δρώμενα. Αποτελεί έναν ιδιαίτερο κόμβο επικοινωνίας καθώς συνθέτει τη χερσαία γέφυρα μεταξύ τριών ηπείρων. Από αρχαίους χρόνους η Μέση Ανατολή είναι μια περιοχή κλειδί στις οδούς εμπορίου, στις επικοινωνίες και στη μεταφορά. Σήμερα, οι παγκόσμιοι εναέριοι δρόμοι από την Ευρώπη στην Ασία διασχίζουν τη Μέση Ανατολή και οι αγωγοί πετρελαίου χαράσσουν τα εδάφη της. Ανέκαθεν η περιοχή της Μέσης Ανατολής συγκροτούσε ένα χώρο ροών ανθρώπινων, εμπορικών και στρατιωτικών.

Η γεωγραφία της περιοχής προσθέτει επιπλέον γεωπολιτική σημασία. Τα στενά των Δαρδανελίων σχηματίζουν ένα σημείο ελέγχου «chokepoint» (Mahan, The influence of sea power upon history) από τη Μαύρη Θάλασσα προς τη Μεσόγειο και το αντίθετο. Οι έξοδοι που διαθέτει στον Περσικό Κόλπο και στην Ερυθρά Θάλασσα αποτελούν τις πύλες για τους διεθνείς δρόμους εμπορίου στον Ινδικό Ωκεανό. Οι οροσειρές απροσπέλαστων, συνεχόμενων ορεινών όγκων μαζί με τις ερήμους που εκτείνονται από τον Καύκασο μέχρι τα Ιμαλάια δημιουργούν μια

φυσική ζώνη άμυνας απέναντι σε οποιαδήποτε χερσαία εισβολή από το βορρά. Η πολιτική και ψυχολογική σημασία της Μέσης Ανατολής επίσης συμβάλει στη γεωστρατηγική σημασία της (Hanson W. Baldwin, *Strategy of the Middle East*, 1957). Είναι ένας χώρος συμβολικός και συναισθηματικός, στον οποίο βρίσκονται τα ιερά εδάφη τριών εκ των μεγαλύτερων θρησκειών του κόσμου (Χριστιανισμός, Ιουδαϊσμός, Ισλάμ).

Ωστόσο η στρατηγική σπουδαιότητα της Μέσης Ανατολής πρέπει να μετρηθεί στο μέτρο της παγκόσμιας κατάστασης. Σε μια απλοποιημένη σύγχρονη γεωπολιτική έννοια, η Μέση Ανατολή εκφράζει τη σύγκρουση μεταξύ της Σοβιετικής Ρωσίας και των κομμουνιστικών εθνών εναντίων των Ηνωμένων Πολιτειών και των συμμάχων της. Είναι ένας αγώνας ανάμεσα στη μεγάλη εσωτερική μάζα της Ευρασίας, Κεντρική Γη «Heartland» και τις παράκτιες περιοχές που την περιβάλλουν, Κρηπίδωμα «Rimland» (Nickolas J. Spykman, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*). Το Μεγάλο Παιχνίδι ίσχυε ήδη στην ίδια περιοχή από τον 19^ο αιώνα, με τις Ευρωπαϊκές δυνάμεις να δημιουργούν ένα κλοιό άμυνας απέναντι στη Τσαρική Ρωσία. Η περιοχή λοιπόν αυτή αποτελεί το ανάχωμα του Δυτικού Κόσμου απέναντι στην Τσαρική Ρωσία, αργότερα στη Σοβιετική Ένωση και πιο σύγχρονα, στον Κουμμουνιστικό Κόσμο της Ανατολής. Η κυριαρχία της Μέσης Ανατολής προσδιορίζει τον ρυθμιστή της Παγκόσμιας Σκακιέρας και είναι το σημείο που εξελίσσεται το Μεγάλο Παιχνίδι.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής βρίσκεται υπό την διοικητική οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1916 που συμβαίνει η εξέγερση του Αραβικού Κόσμου και η αναδόμηση των πρώην αυτοκρατορικών εδαφών. Η τεράστια μουσουλμανική αυτοκρατορία βασιζόταν σε τρεις βασικούς πυλώνες για τη διατήρηση της κυριαρχίας της: πρώτον, ήταν ικανή, μέσω της διπλωματίας ή λόγω της στρατιωτικής υπεροχής της να υποτάσσει τους εσωτερικούς κινδύνους με σκοπό τη διατήρηση της συνοχής της και να προστατεύσει τα εδάφη της από εξωτερικές δυνάμεις. Δεύτερον, ο Σουλτάνος, ήταν σε θέση να προσφέρει ανταμοιβές στις επαρχιακές και πιο μακρινές ελίτ έτσι ώστε να διατηρεί την εύνοια και την υπακοή τους. Τρίτον, με την προστασία και την ανοχή των μειονοτήτων άλλων θρησκευτικών ομάδων κατάφερε να εγγυηθεί ένα έφορο περιβάλλον για την ανάπτυξη διεθνών χερσαίων και θαλάσσιων εμπορικών συστημάτων, τα οποία τροφοδοτούσαν την οικονομία της αυτοκρατορίας. Η σταθερότητα που προσέφερε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περιοχή ήταν πραγματική και συνέχισε να ισχύει, παρόλη τη μείωση της έκτασής της, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Παρόλη την δυναμική της όμως είχε ιδιαίτερος αδύναμα σημεία σε σχέση με τα Ευρωπαϊκά Κράτη και τη Ρωσία, μάλιστα της αποδίδεται ο όρος -ο μεγάλος ασθενής της Ευρώπης- «the sick man of Europe» (Τσάρος Νικόλαος Α, 1853).

Οι πιέσεις προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία ξεκινούν από τον 18ο αιώνα από ισχυρές δυνάμεις που διεκδικούν τα εδάφη της, την Τσαρική Ρωσία και την Αυστρία στην περιοχή των Βαλκανίων και την Ναπολεόντεια Γαλλία στην Αίγυπτο. Οι διαμάχες μεταξύ των κρατών της Ευρώπης για την επικράτηση του ισχυρότερου στην περιοχή επηρεάζουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συνεχώς διογκούμενη ένταση και δυναμική της Ευρώπης σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της Τσαρικής Ρωσίας δημιουργεί έντονη χωρική ανασφάλεια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Είναι γεγονός πως η Ευρωπαϊκή υπεροχή τόσο σε οπλικά συστήματα όσο και σε στρατηγικές μεθόδους εντυπωσιάζουν το Σουλτάνο, ο οποίος προσπαθεί να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτά αγοράζοντας όπλα από τους Βρετανούς και μισθώνοντας Γερμανούς

στρατιωτικούς συμβούλους. Σε αυτή την προσπάθεια εκμοντερνισμού του στρατού της η Οθωμανική Αυτοκρατορία δανείζεται συνεχώς από τα Ευρωπαϊκά κράτη και υποχρεώνεται σε μια κατάσταση εξάρτησης.

Η παρακμή της αυτοκρατορίας, πέρα των εξωτερικών παραγόντων, οφείλεται στη διάβρωση των θεμέλιων πυλώνων που αναλύθηκαν νωρίτερα. Παρατηρείται, ιδιαίτερα προς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η συγκέντρωση συνεχώς μεγαλύτερης ισχύος στις επαρχιακές ελίτ. Οι επαρχιακές ελίτ είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της αυτοκρατορίας καθώς είναι αυτοί που ρυθμίζουν την ορθή λειτουργία των φόρων σε αυτό το πολυκεντρικό σύστημα διοίκησης, όπως και παρέχουν στρατιώτες στην διάθεση του Σουλτάνου. Ωστόσο η αυξανόμενη ισχύς που αποκτούσαν μειώνει την αίσθηση δέσμευσης απέναντί του. Διεκδικούν την απόκτηση της γης τους, ένα φαινόμενο (το φαινόμενο της ιδιοκτησίας) άγνωστο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς όλη η γη ανήκει στον απόλυτο άρχοντα, τον Σουλτάνο. Την ίδια εποχή υπάρχει έξαρση των εξεγέρσεων διαφόρων φυλών εντός των εδαφών της αυτοκρατορίας οι οποίες διεκδικούν την ανεξαρτησία τους από τον οθωμανικό νόμο. Έξαρση επίσης σημειώνεται στις θρησκευτικές διαφοροποιήσεις των λαών έχοντας ως αποτέλεσμα την διάλυση του περιβάλλοντος ανοχής σε διαφορετικές θρησκείες. Οι τάσεις ανεξαρτητοποίησης των ελίτ, οι θρησκευτικές διαφοροποιήσεις και οι προσπάθειες ανεξαρτητοποίησης φυλών προωθούνται και ενισχύονται από τις Ευρωπαϊκές δυνάμεις οι οποίες επεμβαίνουν όλο και περισσότερο στα εσωτερικά της αυτοκρατορίας μέσω τακτικών ήπιας ισχύος δημιουργώντας εσωτερικές ρήξεις, ικανές να αποδομήσουν την διοικητική οργάνωσή της. Η προσχώρηση των Τούρκων στην Γερμανική συμμαχία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ο καταλυτικός παράγοντας εναντίωσης των Ευρωπαϊκών δυνάμεων (Βρετανίας – Γαλλίας).

Η συνεχής μείωση της ηγετικής δύναμης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που διοικούσε την περιοχή της Μέσης Ανατολής για εκατοντάδες χρόνια και η εσωτερική αταξία των λαών της περιοχής ενάντια στον Οθωμανικό Νόμο είναι οι δύο βασικοί λόγοι που οδήγησαν στην εξέγερση των Αράβων και στην διεκδίκηση εδαφών το 1916. Ωστόσο ένα κρίσιμο ερώτημα για τη Μέση Ανατολή είναι το κατά πόσο η διάλυση μιας αυτοκρατορίας οφειλόταν σε αυτήν την φαινομενικά αυθόρμητη εκρηκτική αφύπνιση του Αραβικού Εθνικισμού και στην επιθυμία αποτίναξης του τουρκικού ζυγού για την δημιουργία νέων ανεξάρτητων κρατών (D.K Fieldhouse 2016). Οι εσωτερικοί λόγοι που έφθειραν την Οθωμανική οργάνωση όπως και οι πιέσεις που την ανάγκασαν σε παραχώρηση εδαφών φανερώθηκαν προηγουμένως, ωστόσο ακόμη δεν γίνεται διακριτό το καταλυτικό ενδιαφέρον των Ευρωπαϊκών κρατών και ιδιαίτερα της Βρετανίας στην αναδόμηση και τον έλεγχο της περιοχής.

Το ενδιαφέρον των Βρετανών

Η σημερινή μορφή της Μέσης Ανατολής έχει τις ρίζες της τόσο στα γεωστρατηγικά συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας στην περιοχή όσο και στις μεθόδους έκφρασης αυτών από αυτή τη σύγχρονη, για την εποχή, και γεωπολιτικά ισχυρή δύναμη. Η άμεση επιρροή της Μεγάλης Βρετανίας στις πολιτικές της Μέσης Ανατολής εντοπίζεται το 1878 με την κατάληψη της Κύπρου η οποία πρωτύτερα άνηκε στους Οθωμανούς. Ωστόσο αποφασιστική στιγμή της γεωπολιτικής ιστορίας του Βρετανικού ιμπεριαλισμού κρίνεται η κατοχή της Αιγύπτου το 1882 (Piyush Kumar 2014). Η κυριαρχία της Μεγάλης Βρετανίας επί της Αιγύπτου έγινε σε μια περίοδο κατά την οποία οι άρχοντες της περιοχής προσπαθούσαν να εκσυγχρονίσουν τις κοινωνίες και τον στρατό τους. Αποτέλεσμα αυτής της τάσης ήταν ο συνεχής δανεισμός από τα δυτικά κράτη ώσπου τελικά

η χρεοκοπία, όπως στο παράδειγμα του Μοχάμετ Άλι της Αιγύπτου, οδηγούσε στην κυριαρχία των δυτικών επί της περιοχής. Σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες μέθοδοι γεωπολιτικής επιβολής αναπτύσσονται και εφαρμόζονται από την ιμπεριαλιστική Μεγάλη Βρετανία της εποχής χαρακτηρίζοντας την παγκόσμια πορεία.

Οι στόχοι της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής του 19^{ου} αιώνα είναι η διατήρηση της ειρήνης στην Ευρώπη και η προστασία των δρόμων εμπορίου της Ανατολής, με την ταυτόχρονη ανάπτυξή του. Με τον όρο εξωτερική πολιτική εννοούνται οι γενικοί στόχοι που καθοδηγούν τις δραστηριότητες και τις σχέσεις ενός κράτους στις αλληλεπιδράσεις του με άλλα κράτη. Η ανάπτυξη της εξωτερικής πολιτικής επηρεάζεται από τις εγχώριες εκτιμήσεις, από την συμπεριφορά των άλλων κρατών ή από την προώθηση συγκεκριμένων γεωπολιτικών σχεδίων. Σύμφωνα με τον Hermann Charles, η εξωτερική πολιτική περιλαμβάνει την ανάπτυξη και τη συνειδητή επιδίωξη επιθυμούμενων στόχων ενός κράτους μέσω της επιλεκτικής χρήσης της εξωτερικής πολιτικής συμπεριφοράς (foreign policy behavior). Η συμπεριφορά εξωτερικής πολιτικής είναι μια σκόπιμη δράση που απορρέει από την εφαρμογή μιας πολιτικής απόφασης με σκοπό να επηρεαστούν οι πεποιθήσεις και οι δράσεις ενός ή περισσότερων φορέων, μέσω οντοτήτων εκτός της πολιτικής δικαιοδοσίας λήψης αποφάσεων (Hermann Charles).

Η αποδυνάμωση της Τουρκίας –μεγάλου ασθενή της Ευρώπης- συνοδεύεται με περεταίρω επεκτατικές κινήσεις από μέρους της Ρωσίας, τόσο στα Στενά των Δαρδανελίων όσο και στη Μεσόγειο Θάλασσα, οδηγώντας τελικά στον πόλεμο της Κριμαίας και αργότερα των Βαλκανίων. Η ζωτική οδός εμπορίου προς την Ινδία ήταν ένας πολύ σημαντικός χώρος για τη Βρετανία, ο οποίος έπρεπε να προστατευθεί από τους Ρώσους (Μεγάλο Παιχνίδι), τόσο από τον Τσάρο πριν το 1917 όσο και από τον επεκτατισμό της Σοβιετικής Ένωσης, αργότερα. Ένα ακόμη ισχυρό επιχείρημα είναι πως οι Βρετανοί ήθελαν τον έλεγχο των Ιερών Τόπων για να προστατέψουν τα συμφέροντά τους στην Αίγυπτο και τη Διώρυγα του Σουέζ, δύο σημεία ύψιστης σημασίας για τα επεκτατικά τους σχέδια (Piyush Kumar 2014). Ωστόσο η γεωπολιτική σημασία της περιοχής είναι ο θεμέλιος παράγοντας διεκδίκησής της. Ο πατέρας της Γεωπολιτικής Sir Halford Mackinder, ο οποίος ήταν βρετανός επιστήμονας, προσδιορίζει το παγκόσμιο γεωπολιτικό τοπίο, την έννοια της παγκόσμιας ισχύος και την σημασία των περιοχών του πλανήτη. Στο κλειστό σύστημα συνεχών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κρατών η παγκόσμια ισχύς είναι ο πόλεμος μεταξύ δυνάμεων της ξηράς και δυνάμεων της θάλασσας (Halford J. Mackinder, *The geographical Pivot of History*, 1904). Η Μεγάλη Βρετανία, η παγκόσμια θαλάσσια δύναμη της εποχής, έχει ως επικίνδυνο διεκδικητή ισχύος τη Ρωσία του Άξονα (Pivot Area) ή όπως ονόμασε αργότερα ο Spykman, της Κεντρικής Γης (Heartland). Αντιλαμβανόμενη λοιπόν τον κίνδυνο μιας επέκτασης της Ρωσίας προς τον νότο και την απόκτηση πρόσβασης στη θάλασσα επιδιώκει τον περιορισμό της, θέτοντας ως στόχο της εξωτερικής πολιτικής της να προστατέψει και να ελέγξει τη Μέση Ανατολή.

Το σημαντικότερο εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής είναι η διπλωματία. Οι διπλωματικές πρακτικές είναι προϊόν του μετα-αναγεννησιακού Ευρωπαϊκού κρατικού συστήματος. Η διπλωματία αποτελεί την καθιερωμένη μέθοδο επηρεασμού των αποφάσεων και των συμπεριφορών των ξένων κυβερνήσεων και λαών. Η επιρροή αυτή διεξάγεται μέσω του διαλόγου, των διαπραγματεύσεων και άλλων τακτικών που δεν έχουν σχέση με τη βία και τον πόλεμο. Αποτέλεσμα της ορθής ή μη λειτουργίας της μπορεί να είναι οι συμμαχίες, το διεθνές εμπόριο και ο πόλεμος.

Η Μεγάλη Βρετανία είχε Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη από το 19^ο αιώνα ο οποίος σε συνεργασία με το Γραφείο Πολέμου (War Office) της Ινδίας και τους διπλωματικούς απεσταλμένους στην κατεχόμενη Αίγυπτο υποστήριζε τα συμφέροντά της στην περιοχή. Πριν το 1914 οι δύο δυνάμεις απολάμβαναν συμμαχική σχέση, ένα γεγονός που οφείλονταν στις επιδιώξεις της Μεγάλης Βρετανίας για την ασφάλεια της περιοχής. Όπως υποστήριξε ο Lord Palmerston «η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπορεί να λειτουργήσει ως ζώνη άμυνας εναντίων των Ρώσων». Η Μεγάλη Βρετανία υποσχέθηκε την ασφάλεια και την ουδετερότητα των Τούρκων στην διαμάχη που εντεινόταν μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, αυτή όμως η πολιτική απέτυχε. Αυτό οφείλεται κυρίως στην παρέκκλιση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών στα χρόνια πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρχικά η κριτική των Άγγλων στην Οθωμανική κυβέρνηση για την συμπεριφορά της απέναντι στους Χριστιανούς και αργότερα, το 1908, η σύμπνοια των Βρετανικών συμφερόντων με τον διαχρονικό εχθρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έφερε ρήξη στις σχέσεις των δύο κρατών. Αποτέλεσμα αυτής της ρήξης ήταν η προσχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο στρατόπεδο των Γερμανών κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η αστάθεια των Οθωμανών, η αδυναμία τους να κρατήσουν εδαφική κυριαρχία, όπως στα Βαλκάνια και οι εσωτερικές συγκρούσεις, εξέγερση Νεό-Τουρκων και θρησκευτικών ομάδων, έπεισαν τη Βρετανική κυβέρνηση πως «ο αδύναμος της Ευρώπης» δεν μπορεί να διατηρήσει αυτή τη γεωπολιτικά σημαντική περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η απόφαση αυτή οδήγησε στην χρήση δυναμικών εργαλείων άσκησης της εξωτερικής πολιτικής στα ξένα εδάφη. Ένα τέτοιο εργαλείο, όπως και η διπλωματία, είναι οι υπηρεσίες πληροφοριών (Intelligence Office), οι οποίες αφορούν την συλλογή πληροφοριών σχετικά με τον εχθρό ή μια περιοχή. Η υπηρεσία πληροφοριών χωρίζεται σε δύο επίπεδα, την στρατηγική υπηρεσία πληροφοριών και την τακτική υπηρεσία πληροφοριών. Η τακτική, στοχεύει κυρίως στην ολοκλήρωση των αναγκών των επικεφαλής στρατιωτικών απεσταλμένων ώστε να μπορέσουν να προγραμματίσουν και να διεξάγουν, αν χρειαστεί, επιχειρήσεις μάχης. Η στρατηγική είναι οι αναγκαίες πληροφορίες για την δημιουργία μιας πολιτικής ή στρατιωτικών πλάνων σε διεθνές ή εθνικό επίπεδο. Είτε τακτική είτε στρατηγική η υπηρεσία πληροφοριών προσπαθεί να ανταποκριθεί ή να ικανοποιήσει τις ανάγκες του επικεφαλής της επιχείρησης, ο οποίος με τη σειρά του διεκδικεί τα συμφέροντα της δύναμης που πρεσβεύει σε μια ξένη περιοχή (Encyclopedia Britannica).

Μυστικές Βρετανικές Υπηρεσίες Πληροφοριών

Ουσιαστική καμπή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι η εξέγερση των Αράβων το 1916, μία εξέγερση η οποία υποστηρίχθηκε έμπρακτα από τη Μεγάλη Βρετανία. Οι βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών προσεγγίζουν, χρηματοδοτούν και συμβουλεύουν άρχοντες του Αραβικού Κόσμου με σκοπό την εξέγερσή τους. Ένας βρετανός σύμβουλος του Άραβα άρχοντα Hussein bin Ali, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πολεμική πορεία των Αράβων εναντίων του Οθωμανικού Νόμου και στην θέσπιση της σημερινής μορφής της Μέσης Ανατολής είναι ο Λόρενς της Αραβίας ή Απελευθερωτής του Αραβικού Κόσμου, ο συνταγματάρχης T.E Lawrence. Η ύπαρξη αξιωματικών της υπηρεσίας πληροφοριών εντός των Οθωμανικών εδαφών δεν ήταν φυσικά μοναδικό προνόμιο της Βρετανίας. Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Μέση Ανατολή υπήρχε ένας Αμερικάνος αριστοκράτης που εκπροσωπούσε τα συμφέροντα της πατρίδας του, ιδιαίτερα το μερίδιο της Αμερικής στα πετρέλαια, ένας Γερμανός ο οποίος αφού προσαρτήθηκε στα Αραβικά στρατεύματα προσπαθούσε να εναντιώσει τους Άραβες στην Δυτική επεκτατική

πολιτική που ακολουθούσαν και ένας εβραίος επιστήμονας ο οποίος κατείχε καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία του Παλαιστινιακού Κράτους. Ήταν αυτοί που δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για τις εκστρατείες που ακολούθησαν, οι οποίες καθόρισαν τις πολιτικές και τα όρια των κρατών. Η ιστορία είναι μια συλλογική, πολύπλοκη προσπάθεια εκατομμυρίων ανθρώπων και πολλών συντελεστών, στην περίπτωση του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν μια προσπάθεια εκατομμυρίων παιχτών ωστόσο, σε έναν τεράστιο βαθμό, η μορφή της Μέσης Ανατολής, οφείλεται στο υπόγειο και πολύπλοκο παιχνίδι που έπαιξαν οι παραπάνω τέσσερις άνδρες (Scott Anderson, 2013).

Ο T.E. Lawrence, είναι ουσιαστικά ένας στοχαστής σε θέματα πολέμου, όπως γίνεται αντιληπτό στο έργο του 'Ανταρτοπόλεμος στην Έρημο'. Η επιστημονική του κατάρτιση όπως και το ακαδημαϊκό του έργο έχουν σχέση με τη μεσαιωνική στρατιωτική αρχιτεκτονική, με τα κάστρα των σταυροφόρων, με τις μεθόδους και τις στρατηγικές χρησιμοποίησης της εχθρικής ισχύος. Επισκέφθηκε πρώτη φορά την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως αρχαιολόγος σε μια ερευνητική επιστημονική αποστολή για την χαρτογράφηση της αρχαίας πόλης της Καρχημούς. Η υποτιθέμενη ερευνητική αποστολή χρηματοδοτήθηκε από το Παλαιστινιακό Ερευνητικό Ταμείο και ήταν στην ουσία μια χαρτογραφική αναγνώριση, υψίστης στρατηγικής σημασίας, από την Γάζα ως την Άκαμπα. Ως χαρτογράφος εργάστηκε για το Γραφείο Πολέμου (War Office) του Λονδίνου για την χαρτογράφηση της Χερσόνησου του Σινά. Αργότερα λόγω της πρότερης εμπειρίας του μπαίνει στην Υπηρεσία Πληροφοριών της Βρετανίας στο Κάιρο με σκοπό την ανάκριση κρατουμένων, τη δημιουργία χαρτών, τη λήψη και προώθηση πληροφοριών πίσω από τις γραμμές του εχθρού. Από εκεί ζητάει να μεταφερθεί στην Αραβία όπου και γίνεται επικεφαλής της Αραβικής εξέγερσης στο πλάι του Άραβα άρχοντα Faisal I bin Hussein bin Ali al-Hashemi. Αν και σε πολλές βιβλιογραφίες, ακόμα κι ο ίδιος, φαίνεται να υποστηρίζει πως αισθάνεται την Αραβία ως δεύτερη πατρίδα του δεν ξεχνάει κατ' ουδένα τρόπο τις βρετανικές γεωπολιτικές επιταγές για την περιοχή.

Ένα ακόμα σημαντικό κεφάλαιο της Βρετανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών ήταν η Gertrude Bell. Μια πολυσχιδής προσωπικότητα και γόνος της καλής κοινωνίας της Αγγλίας, η Μπέλ, μαθαίνοντας Περσικά μετακομίζει το 1892 στην Περσία, όπου ο θείος της ήταν πρεσβευτής της Βρετανίας. Τα επόμενα δέκα χρόνια ως επικεφαλής αρχαιολογικών αποστολών γνωρίζει και χαρτογραφεί την Μέση Ανατολή ταξιδεύοντας στα διάφορα μέρη της. Με την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου η Μπέλ και άλλοι «αρχαιολόγοι» της βρετανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών στελέχωσαν το Αραβικό Γραφείο Πληροφοριών. Η Gertrude Bell συνεισφέρει έντονα στη διαμόρφωση της βρετανικής πολιτικής στην περιοχή της Μεσοποταμίας με το άρθρο της Self - Determination in Mesopotamia. Ανέλαβε καθήκοντα συμβούλου του αποικιακού διοικητή της Μέσης Ανατολής, Sir Percy Cox, για θέματα σχέσεων με τον αραβικό πληθυσμό. Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Μπέλ σχεδίασε τα σύνορα ενός νέου κράτους της Μέσης Ανατολής που αποτελούνταν από τις πρώην οθωμανικές επαρχίες της Μοσούλης, της Βαγδάτης και της Βασόρας, δημιούργησε το σημερινό Ιράκ. Μέσω της σημαντικής θέσης της και λόγω της τεράστιας επιρροής που είχε πάνω στον Faisal I bin Hussein bin Ali al-Hashemi κατάφερε να πείσει τον τότε Υπουργό Πολέμου της Βρετανίας Winston Churchill να τον ορίσει ως ανώτατο άρχοντα. Η Gertrude Bell είχε τόση επιρροή πάνω στον Άραβα μονάρχη και τέτοια μεγάλη συμμετοχή στην οργάνωση του Ιράκ ως κράτος ώστε ονομάστηκε «Βασίλισσα του Ιράκ δίχως στέμμα».

Το δίκτυο της βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών συνέχισε να είναι έντονα ενεργό και στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο προσδιορίζοντας την πορεία της Ιστορίας και κατευθύνοντάς την σε σύμπνοια με τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας. Ο Patrick Leigh Fermor ένας οδοιπόρος, περιηγητής και Άγγλος συγγραφέας κατατάσσεται στο στρατό με το ξέσπασμα του πολέμου. Αρχικά προσχώρησε στην Ιρλανδική Φρουρά όμως στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο βρετανικό Σώμα Πληροφοριών καθώς είχε εκτεταμένες γνώσεις, λόγω των ταξιδιών του, στα Βαλκάνια. Στα Βαλκάνια λειτούργησε αρχικά ως αξιωματικός σύνδεσμος (liaison) στις ελληνικές δυνάμεις στον πόλεμο με την Ιταλία στα Αλβανικά εδάφη. Το 1941 ρίπτεται με αλεξίπτωτο στην Κρήτη με σκοπό να διοικήσει αντάρτικες επιχειρήσεις εναντίων των Ναζί. Έζησε στην Κρήτη για μεγάλο διάστημα ως βοσκός ενώ το μεγαλύτερο επίτευγμά του ήταν η απαγωγή του Γερμανού στρατηγού Κράιπε για το οποίο έχει γράψει και το ομώνυμο βιβλίο.

Επίλογος

Η γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία της Μέσης Ανατολής δεν μπορούσε να αφήσει αλώβητη την εδαφική κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, πίεσαν και διεκδίκησαν επιρροή και εδαφική κυριαρχία στην περιοχή. Το γεγονός αυτό έφθειρε την Οθωμανική Αυτοκρατορία τόσο εσωτερικά, με διαμάχες και τη διάλυση της συνεκτικότητας που διατηρούσε η οθωμανική οργάνωση όπως και χωρικά, στερώντας της τον έλεγχο εδαφών. Η αδυναμία της Τουρκίας να υποστηρίξει τις νέες αλλαγές και να εξυπηρετήσει το όραμα των Βρετανών, ως ένα κράτος-ζώνη απέναντι στη Ρωσική απειλή οδήγησε στην πλήρη αποδόμηση της μουσουλμανικής αυτοκρατορίας. Εντείνοντας και υποβοηθώντας την Αραβική Εξέγερση, οι Βρετανοί επιδιώκουν την σύσταση ενός νέου συστήματος οργάνωσης στη Μέση Ανατολή. Φαίνεται πως αυτή η προοπτική ολοκληρώνεται από τους -χωρίς συνοχή- Άραβες και εξυπηρετεί τα συμφέροντα τόσο των Βρετανών όσο και των Γάλλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποχής των Αράβων από την λήψη αποφάσεων για την περιοχή που διεκδικούσαν είναι η Συνθήκη Sykes-Picot η οποία ουσιαστικά δημιουργεί τα σύνορα των σημερινών κρατών της Μέσης Ανατολής σύμφωνα με το βαθμό επιρροής που κατείχαν οι Δυτικές Δυνάμεις (Μεγάλη Βρετανία – Γαλλία) στην περιοχή. Η τροφοδότηση, από μέρους των Βρετανών, έμψυχου καταρτισμένου προσωπικού σε θέσεις κλειδιά της Αραβικής Εξέγερσης, στοχεύει σε αυτή την κατευθυνόμενη γεωγραφική αναδόμηση της Μέσης Ανατολής και στην ολοκλήρωση των γεωπολιτικών σχεδίων της Βρετανικής Κυβέρνησης. Η επικράτηση του Αραβικού Κόσμου επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησε εξαιρετική αποσταθεροποίηση την περιοχή οδηγώντας σε πλήρη κατάρρευση κάθε δομής της προηγούμενης αυτοκρατορίας. Φυσικά αυτή η κατάσταση είναι αποτέλεσμα των στόχων που έθεσε η Βρετανική Εξωτερική Πολιτική για τον έλεγχο αυτής της δυναμικής ζώνης. Όπως αναφέρει ο T.E. Lawrence σε ένα γράμμα του «...οι Άραβες είναι περισσότερο ασταθείς από τους Τούρκους. Αν διαχειριστούν ορθά θα παραμείνουν σε ένα πολιτικό μωσαϊκό διαφόρων μικρών αρχών ανίκανων για συνοχή» Αντίστοιχα το Βρετανικό Υπουργείο Πολέμου στην Ινδία εξηγεί τις βλέψεις της Μεγάλης Βρετανίας για τον Αραβικό Κόσμο «Αυτό που θέλουμε, δεν είναι ένας ενωμένος Αραβικός Κόσμος αλλά μια αδύναμη και διαιρεμένη Αραβία, διαχωρισμένη όσο το δυνατόν γίνετε σε μικρότερες δομές ανίκανες για συντονισμένη ενέργεια εναντίων μας αλλά ικανές να σχηματίζουν μια ζώνη ασφάλειας εναντίων των δυνάμεων απειλής». Η πολιτισμική και στρατιωτική υπεροχή των Βρετανών επηρεάζει άμεσα τους πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής, επιβάλλοντάς τους συγκεκριμένες μεθόδους ανάπτυξης και οργάνωσης. Οι

φαινομενικά αυθόρμητες εξεγέρσεις φαίνεται πως είναι προϊόν συνειδητοποιημένης εξωτερικής πολιτικής συγκεκριμένων κρατών και ταυτόχρονα μιας ιδιαίτερης έμφυξης αποστολής στο πεδίο, η οποία κατευθύνει τα γεγονότα στη προτιμητέα ρότα. Τα κράτη, ο χώρος, οι λαοί μεταβάλλονται στον πλανήτη λόγο γεωπολιτικών παραγόντων. Η σημαντικότητα των πόρων μιας περιοχής, της γεωγραφικής της θέσης, των Ηπείρων που ενώνει, των δρόμων που δημιουργεί είναι χαρακτηριστικά δυνητικής σημασίας για μια περιοχή. Αν λοιπόν βρεθεί μια περιοχή στην τροχιά εξέλιξης των γεωπολιτικών συμφερόντων μια ισχυρής δύναμης τότε είναι σίγουρο πως η ίδια η περιοχή θα μεταβληθεί σε όλα τα επίπεδα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bahram Amirahmadian, 2011, 'Geopolitical, Geo-strategic and Eco-strategic Importance of Central Asia'
- D.K Fieldhouse, 2006, 'Western Imperialism in the Middle East 1914-1958', University Press, Oxford
- David Murphy, 2008, 'Lawrence of Arabia, Leadership, Strategy, Conflict', Osprey Publishing
- Geoffrey Kemp & Robert Harkavy, 1997, 'Strategic Geography and the Changing of Middle East', Brookings Institution Press, Washington D.C
- George Antonius, 1938, 'The Arab Awakening', Pickle Partners Publishing
- Hooshang Amirahmadi, 2015, 'Dark Geopolitics of Middle East', The Cairo Review of Global Affairs
- Janet Wallach, 1999, 'Desert Queen', Anchor Books
- Joseph S. Nye, 2004, 'Soft Power, The Means to Success in World Politics', New York, Public Affairs
- Nicholas J. Spykman, 1944, 'The Geography of the Peace', Harcourt, Brace and Company Inc.
- Pinar Bilgin, 2004, 'Whose Middle East? Geopolitical Inventions and Practices of Security', Bilkent University
- Piyush Kamar, 2014, 'Blowback: British Imperialism in the Middle East', Library of Congress
- Scott Anderson, 2013, 'Lawrence in Arabia, War, Deceit, Imperial Folly and the Making of The Modern Middle East', United States, Doubleday
- T.E Lawrence, 1926, 'The Seven Pillars Of Wisdom', United Kingdom
- Women Explorers, 2004, 'Gertrude Bell, Explorer of Middle East', Chelsea House, Philadelphia